

τισμένον σύστημα τῆς ἑλλόγου σωματικῆς φύσεως· οὐδὲν αὐτοῦ μέρος δύναται νὰ νοηθῆ ἄνευ τῶν ἄλλων¹. Συντόμως δ' εἶπειν ὁ Ἐγγελοσ ὑποστηρίζει τὴν τελολογικὴν ἑρμηνείαν καὶ ἀποκρούει πᾶσαν μηχανικὴν τῆς φύσεως ἐξήγησιν· τὴν διάταξιν καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν μερῶν τοῦ εὖ ἡρμοσμένου καὶ καλῶσ διηρθρωμένου σύμπαντος παράγει καὶ ἑρμηνεύει ἀμέσως ἐκ τῆς πρώτης καὶ ἑλλόγου τῶν πάντων αἰτίας διὰ τῆς δυνάμεωσ τῆσ «ἐννοίας» καὶ τῆσ λογικῆσ ἀνάγκησ.

11. Η ΦΥΣΙΚΗ

1. Ἐνθ ἡ Μηχανικὴ ἑρευνᾷ τὰσ κατηγορίας τοῦ ποσοῦ καὶ τοῦ μέτρου ἐν τῇ μορφῇ τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, ἡ Φυσικὴ ἐξετάζει τὰσ κατηγορίας τοῦ ποιοῦ καὶ τῆσ ὑπάρξεωσ, τὰσ ἰδιότητες τῆσ ὕλησ τὰσ τε γενικὰσ καὶ τὰσ εἰδικὰσ καὶ τὴν ἑνωσιν ἀμφοτέρων, δι' ὧν ἡ ὕλη καθίσταται ἀτομικὴ. Πρόκειται δηλαδὴ ἐνταῦθα, καθὰ λέγει ὁ Ἐγγελοσ, περὶ τῆσ Φυσικῆσ τῆσ τε γενικῆσ καὶ τῆσ εἰδικῆσ καὶ τῆσ ὀλικῆσ ἀτομικότητοσ². Ἡ βαρεῖα ὕλη, ἥτισ ὑπῆρξεν ὑποκείμενον τῆσ Μηχανικῆσ, ζητεῖ τὸ ἴδιον κέντρον, οἶονεὶ τὸ Ἴγὼ αὐτῆσ, ἐκτὸσ ἑαυτῆσ, εὐρίσκουσα δὲ τοῦτο παύεται οὔσα βαρεῖα καὶ καθίσταται κούρη, δὲν εἶναι πλέον ἐν ἑαυτῇ περιορισμένη καὶ σκοτεινὴ ἀλλ' ἀποκαλύπτεται καὶ ἐκφάνεται. Ἡ ἑκφάνσισ αὐτῆ καὶ ἐκδήλωσισ εἶναι τὸ φῶσ, ἑλαφρὸν καὶ

¹ Ἐνταῦθα ῥητέον ὅτι μόνον τὸ ἡλιακὸν σύστημα ἀνακηρύττεται ὡσ σύστημα πραγματικῆσ λογικότητοσ ἐν τῷ οὐρανῷ, οἱ δὲ λοιποὶ ἀστέρες χαρακτηρίζονται ὡσ «φωτεινὰ ἑξανθήματα», «φωτεινὰ σημεῖα» μὴ δυνάμενα πρὸσ ἑκεῖνα εἰσ σπουδαιότητα νὰ παραβληθῶσι, «τόσον ὀλίγον θαυμαστὰ ὅσον τὸ πλῆθος τῶν μυιῶν». Ἐν δὲ τῷ ἡλιακῷ συστήματι ἑξάιρονται οἱ πλανῆται καὶ ἐκ τούτων πάλιν ἰδία ἡ γῆ, ἥτισ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡσ τὸ μόνον ἐνδιαίτημα ἑλλόγων ὄντων, κατ' ἀκολουθίαν δὲ τὸ πνεῦμα τῆσ ἀνθρωπότητοσ ὡσ τὸ «παγκόσμιον πνεῦμα» καὶ ἡ ἱστορία ἐκεῖνησ ὡσ ἱστορία τοῦ σύμπαντοσ.

² 9, 154. Ἡ Φυσικὴ διαιρεῖται εἰσ τρία μέρη. Τὸ μὲν πρῶτον, «Ἡ Φυσικὴ τῆσ γενικῆσ ἀτομικότητοσ», περιέχει τὴν θεωρίαν περὶ τοῦ φωτόσ καὶ τῶν λαμπρῶν οὐρανίων σωμάτων, περὶ τῶν στοιχείων (διακρινομένων ἀπὸ τῶν ἀπλῶν ὕλῶν τῆσ νεωτέρας Χημείασ καὶ νοουμένων κατὰ τὴν μορφὴν τῶν ἀρχαίων τεσσάρων στοιχείων) καὶ τῆσ λειτουργίασ αὐτῶν (Μετεωρολογία). Τὸ δὲ δεῦτερον μέρος, «Ἡ Φυσικὴ τῆσ εἰδικῆσ ἀτομικότητοσ», διαλαμβάνει περὶ τοῦ εἰδικοῦ βάρουσ, τῆσ συνοχῆσ, τοῦ ἤχου καὶ τῆσ θερμότητοσ. Τέλοσ δὲ τὸ τρίτον, «Ἡ Φυσικὴ τῆσ ὀλικῆσ ἀτομικότητοσ», πραγματεύεται περὶ τῆσ συστάσεωσ τῶν σωμάτων (μαγνητισμοῦ, κρυσταλλώσεωσ) καὶ τῶν ἰδιαιτέρων ἰδιοτήτων αὐτῶν (φωτόσ καὶ χρωμάτων, ὀσμῆσ καὶ γεύσεωσ, ἡλεκτρικότητοσ) καὶ τῆσ χημικῆσ λειτουργίασ.

ἐκτατόν, εἴτε ὡς μερικόν (ἀστὴρ) εἴτε ὡς ὀλικόν καὶ κεντρικόν (ἥλιος)¹. Τὸ φῶς ὡς τὸ ἀπολύτως ἕλαφρόν ποιεῖ ἄκραν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν βαρεῖαν καὶ ἀδρανῆ ὕλην² τὸ αὐτὸ πρὸς ἑαυτὸ ὄν καὶ τὰ πάντα φωτίζον εἶναι τὸ φυσικὸν πρότυπον ἐκείνου, ὅπερ ἐν ἀνωτέρᾳ βαθμίδι εἶναι ἡ συνείδησις καὶ τὸ ἐγώ. Διὸ χρησιμεύει ὡς τὸ πρῶτον θρησκευτικὸν σύμβολον τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ θεοῦ³. Ἐπέχει δὲ τοιαύτην ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ὕλης θέσιν, οἷαν ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ πνεύματος ἔχει ἡ γνῶσις καὶ ἡ συνείδησις. Ὅθεν καὶ ἡ γλῶσσα πρὸς δήλωσιν τῆς συνειδητῆς τοῦ πνεύματος ἐνεργείας (τῆς γνώσεως) μεταχειρίζεται αὐτομάτως καὶ προσφυῶς λέξεις παραστατικὰς τοῦ φωτός. Τὸ φῶς εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἐν τῇ φύσει, τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τῆς φύσεως ἀπορρέον, ὅταν πληρωθῶσι πάντες οἱ ὄροι καὶ οἱ βαθμοὶ τῆς μορφώσεως τῆς ὕλης καὶ τῆς ζωῆς, ὥστε τὸ ζῶν ἄτομον νὰ ἔχη συνείδησιν ἑαυτοῦ. Ἐκφαῖνον δὲ καὶ ποιοῦν ὄρατὴν τὴν σκοτεινὴν καὶ βαρεῖαν ὕλην εἶναι τὸ κράτος τῆς ἀνακλάσεως. Πᾶσά τις ἐνάργεια καὶ ἐμφάνεια προέρχεται ἐκ τῆς ἀνακλάσεως τοῦ φωτός, ἐκ τοῦ κατοπτρισμοῦ καὶ ἀντικατοπτρισμοῦ τῶν ἀντικειμένων. Ἡ δὲ ἐννοια τῆς συγκεντρώσεως τῆς ὕλης παρέχει τὴν ἀντίθεσιν τοῦ ἀπολύτως κεντρικοῦ σώματος πρὸς τὰ μὴ κεντρικά, τουτέστι τοῦ ἡλίου (ἰδιοφεγγοῦς) πρὸς τοὺς πλανήτας καὶ τοὺς δορυφόρους καὶ τοὺς κομήτας (φωτιζομένους ὑπ' ἐκείνου ἀμέσως ἢ ἐμμέσως)⁴. Πρὸς τὰ τέσσαρα δὲ εἴδη τῶν οὐρανίων σωμάτων ἀντιστοιχοῦσι τὰ τέσσαρα φυσικὰ στοιχεῖα θεωρούμενα οὐχὶ ὡς ἀπλᾶ ἀλλ' ὡς αἱ ρίζαι καὶ ἀρχαὶ τῶν φυσικῶν ὄντων, καθ' ἣν ἐννοίαν εἰσηγήσατο αὐτὰ εἰς τὴν φιλοσοφίαν ὁ Ἐμπεδοκλῆς⁵.

¹ Τὸ καθολικὸν Ἐγώ τῆς ὕλης εἶναι, λέγει, τὸ φῶς καὶ δὴ ὡς ἀτομικὸν μὲν εἶναι ὁ ἀστὴρ ὡς ὀλικόν δὲ ὁ ἥλιος. (9, 156 πβλ. καὶ 6, 173).

² Τὸ φῶς εἶναι ἀντίθετον πρὸς τὴν βαρεῖαν ὕλην, ἀκόλυτον καὶ ἄληπτον, ἀστάθμητον καὶ ἐλεύθερον (das frei existierende Selbst der Materie) ἢ κατ' ἄλλην ἀδρανῆ καὶ ἀστεῖαν ἔκφρασιν τοῦ Ἐγέλου, ἀδύνατον νὰ τεθῆ ἐντὸς σάκκου. (9, 156. 164. 166).

³ Παρὰ τοῖς Πέρσαις ἤδη τὸ φῶς ἦτο τὸ σύμβολον τοῦ νοῦ, τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ.

⁴ 9, 174 ἐξ.

⁵ 9, 183 ἐξ. πβλ. καὶ 6, 179 ἐξ. 191. Ὁ ἀήρ εἶναι τὸ ἐλαστικόν καὶ διαφανές στοιχεῖον τὸ διὰ πάντων διήκον καὶ πάντα τὰ καθ' ἕκαστον διαλύον ἐν ἑαυτῷ καὶ καταναλίσκον· τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ εἶναι «τὰ στοιχεῖα τῆς ἀντιθέσεως», ἡ δὲ γῆ «τὸ ἀτομικὸν στοιχεῖον». Τὸ πῦρ διαβιβρώσκει τὰς τε ἄλλας ὕλας καὶ αὐτὸ ἑαυτὸ καὶ ἀποτελεῖ ἐν τῇ διαμορφώσει τῶν στοιχείων τὴν ἄρνησιν τῆς ἀρνήσεως ἢ τὴν ἀπόλυτον ἄρνησιν. Τὸ δὲ ὕδωρ εἶναι τὸ ἄμορφον καὶ ἀδιόρι-

2. Ἐνῶ τὸ φῶς ἐμφαίνει τὴν ἔννοιαν τῆς γενικῆς ἀτομικότητος (allgemeine Individualität, Selbst der Materie), τὰ σώματα ἔχουσι τὴν εἰδικὴν ἀτομικότητα (besondere Individualität)· κέκτηνται πρὸς τῇ γενικῇ καὶ εἰδικῇ βαρύτητα, ἔχουσιν ἕκαστον τὸ ἴδιον αὐτοῦ βάρος, διὸ ὁ αὐτὸς π.χ. ὄγκος χρυσοῦ εἶναι 19κις βαρύτερος τοῦ ὕδατος¹. Τοῦ φαινομένου τὴν αἰτίαν εὐρίσκουσι συνήθως οἱ φυσικοὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν πόρων ὑπολαμβάνοντες ὅτι τὰ σώματα ἔχουσι κενὰ διαστήματα καὶ ὅτι ἐκ δύο τοῦ αὐτοῦ ὄγκου σωμάτων βαρύτερον εἶναι τὸ ἐνέχον ἐλάσσονας πόρους. Ἄλλ' ὁ Ἔγκελος ἀποκρούει τὴν τοιαύτην ἐρμηνείαν ὡς ἀνήκουσαν εἰς τὴν περὶ ἀτόμων θεωρίαν, τ. ἔ. εἰς τὴν μηχανικὴν φυσικὴν, ἣν ὁ Κάντιος ἤδη κατεπολέμησεν ὡς ἀντικειμένην τῇ ἐμπειρίᾳ μεταφυσικὴν ἐπινόησιν καὶ ἀντ' αὐτῆς ἀντικατέστησε τὴν δυναμικὴν θεωρίαν· κατὰ ταύτην ἡ πικνότης καὶ βαρύτης διαφέρει ἐν τοῖς σώμασιν οὐχὶ ἔνεκα τοῦ μείζονος πλήθους τῶν ἀτόμων ἀλλ' ἔνεκα τῆς μείζονος ἰσχύος τῆς πληρούσης τὸν χῶρον δυνάμεως, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἔχει αἰτίαν οὐχὶ τὰ ἐκτατὰ ἀλλὰ τὰ ἐντατὰ μεγέθη².

3. Τὰ μόρια τῶν σωμάτων ἔχουσιν ἐλκτικὴν καὶ συνεκτικὴν δύναμιν (Kohäsion), δι' ἧς συνάπτονται μὲν πρὸς ἄλληλα τὰ τοῦ αὐτοῦ σώματος ἄτομα προσχωροῦσι δὲ καὶ προσπελάζουσι τὰ διάφορα σώματα³. Διὰ τῆς τοιαύτης δυνάμεως τὰ σώματα ἀσκοῦσιν ἀντίστασιν εἰς τὰς θύραθεν ὄσεις καὶ πιέσεις· ἐφ' ὅσον δὲ ἅμα ἀνθιστάμενα ἐνδίδουσιν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν προσβολήν, ἐλαττοῦνται κατὰ τὸν ὄγκον, τ. ἔ. ὑφίστανται τρόπον τινὰ ἄρνησιν. Ἀρθείσης δὲ τῆς πιέσεως ἀναλαμβάνουσιν εὐθὺς διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν δυνάμεως τὸν οἰκεῖον ὄγκον. Αὕτη εἶναι ἡ ἐλαστικότης, ἣτις αἴρει τὴν γενομένην ἄρνησιν καὶ τούτου ἔνεκα χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Ἐγκελου ὡς διπλῆ ἄρνησις ἢ ἀπόλυτος ἄρνητικότης⁴. Ἐλαττουμένου τοῦ ὄγκου καὶ πάλιν ἐπανερχο-

στον ἀλλ' ἅμα καὶ ἐνμετάβλητον στοιχεῖον. Τέλος δὲ ἡ γῆ ἐμπεριέχει τὰς κυριωτάτας διαφορὰς πάντων τῶν στοιχείων καὶ τούτου ἔνεκα ἀποτελεῖ ἰδιαιτέραν ἀτομικότητα.

¹ 9, 213 ἔξ. 216 ἔξ.

² Ἐὰν δύο τοῦ αὐτοῦ ὄγκου σώματα ἔχωσι διάφορον βαρύτητα, τοῦτο προέρχεται οὐχὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐμπεριέχουσι διάφορον ἀριθμὸν στοιχείων (τὰ στοιχεῖα εἶναι φανταστικά, ἀφοῦ ἡ ὕλη ὡς ποσοτικὴ εἶναι ἐπ' ἄπειρον διαιρετὴ) ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι ἔχουσι διαφορὰς ποιότητος. Οὕτω τὴν εἰδικὴν βαρύτητα ἀνάγει καὶ ὁ Ἔγκελος οὐχὶ εἰς τὴν ποσοτικὴν ἀλλ' εἰς τὴν ποιοτικὴν διαφορὰν τῶν σωμάτων. (9, 216 ἔξ.).

³ 9, 221 ἔξ.

⁴ 9, 227 ἔξ.

μένον δια τῆς ἐλαστικότητος τὰ τοῦ σώματος ἄτομα ὑφίστανται τοιαύτην θέσεως μεταβολήν, ὥστε καὶ εἶναι καὶ δὲν εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ. Αὕτη δὴ ἡ κατὰ τόπον μεταβολὴ εἶναι ἡ κίνησις, ἣν ὁ Ζήνων ἠθέλησε νὰ ἀρνηθῆ¹. Ἄλλ' ἡ περὶ τὴν θέσιν τῶν μορίων μεταβολὴ εἶναι συγχρόνως διάσεισις τοῦ σώματος καὶ ἔσωτερικὸς κραδασμὸς, ὅστις διὰ τοῦ ἀέρος διαδίδεται κατὰ κύματα καὶ εἶναι αἰσθητὸς ὡς ἦχος². Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἔννοια τῆς ἐλαστικότητος ἄγει εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἤχου³. Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὸν ἦχον ὑπάρχει καὶ ὀλοσχερῆς ἀρνησις τῆς τῶν σωμάτων μορφῆς, διάλυσις τῶν σωμάτων καὶ ἐπάνοδος αὐτῶν εἰς τὴν «ἀφηρημένην ὁμοιογένειαν» τῆς ὕλης. Ὁ θρίαμβος οὗτος καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἀφηρημένης ὁμοιογενείας τῆς ὕλης ὑπὲρ τὰ εἰδικὰ γνωρίσματα εἶναι ἡ θερμότης, κατὰ ποικίλους τρόπους παραγομένη καὶ ἀπὸ σώματος εἰς σῶμα μεταδιδομένη⁴. Ἡ θερμότης μεταβάλλει τὴν κατάστασιν τῆς συνοχῆς τῶν σωμάτων καὶ ποιεῖ τὰ στερεὰ ὑγρά καὶ αἶθρια. Αὕτη εἶναι ἡ δύναμις, καθ' ἣν τὸ σῶμα ἀποβαλὼν τὸ εἶδος διαμορφοῖ αὐτὸ ἑαυτό. Τὰς τοιαύτας μορφὰς διερευνᾷ τὸ τελευταῖον κεφάλαιον τῆς Φυσικῆς, ἔνθα ὁ Ἐγγελοσ ἐμφανίζει τὰ ἀνόργανα σώματα ἐν τῇ βαθμίδι τῆς ἀτομικότητος⁵. Τὰ ἀνόργανα ἐνέχουσιν οἷον εἰ ἀπόρρητον τεχνίτην ἢ γεωμέτρην ὀργανοῦντα τὰ μέρη αὐτῶν, καθὰ παρατηροῦμεν ἐν τῷ κρυστάλλῳ⁶. Ἐν τῷ μέρει τούτῳ τῆς Φυσικῆς ἐμφανίζεται τὸ κράτος τῆς ἐν τῇ Λογικῇ ἰσχυούσης ἀρχῆς τῆς ἀπολύτου συμπτώσεως τῶν ἀντιθέσεων. Κρατεῖ δηλαδὴ καὶ ἐνταῦθα ὁ νόμος, καθ' ὃν τὰ ὅμοια ἀντιτίθενται καὶ τὰ ἀνόμοια ταυτίζονται, τ.ἔ. συνάπτονται καὶ ἐνοῦνται· ἐν ἄλλοις λόγοις οἱ ὁμώνυμοι πόλοι ἀπωθοῦνται

¹ 9, 228.

² Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δονήσεων, προσμετρομένου πρὸς τὴν τοῦ χρόνου διάρκειαν, ἤρτηται ἡ τοῦ βάθους καὶ τοῦ ὕψους τῶν τόνων διαφορά, ἡ ἀρμονία καὶ ἡ δυσαρμοστία. Ὅσῳ μείζων εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν κραδασμῶν ἐν ἴσοις χρόνῳ διαστήμασι, τοσούτῳ ὑψηλότερος ὁ ἦχος. Οὗτος μετάγει ἀπὸ τοῦ χώρου εἰς τὸν χρόνον καὶ ἐμφανίζει τὸ ὑποκειμενικὸν καὶ ψυχικὸν στοιχείον, τὸ εἶδος καὶ τὴν ψυχὴν, διὸ καὶ ἐπιδραῖ καὶ ἐνεργεῖ ἀμέσως. Ἐμποιεῖ συναίσθημα καὶ ἀνυποῖ εἰς ὑπερτέρους κόσμους, θίγει τὸ ἐσώτατον ἡμῶν θυμικὸν καὶ προσομιλεῖ εἰς τὸ ἐνδότερον τῆς ψυχῆς. (9, 231 ἔξ.).

³ 9, 231 ἔξ.

⁴ 9, 250 ἔξ. Τὰ σώματα ἔχουσιν εἰδικὴν ἕκαστον θερμότητα, τ.ἔ. ὀρισμένον ποσὸν θερμότητος· ἡ δὲ μετάδοσις αὐτῆς (εὐχερεστέρα ἢ δυσχερεστέρα) εἶναι ἀνάλογος τῆς συνεκτικῆς δυνάμεως.

⁵ 9, 265 ἔξ.

⁶ Καθολικόν τι εἶδος καὶ μορφή ὀργανοῖ τὰ σώματα ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν καὶ παρέχει τὴν ἀτομικότητα.

καὶ οἱ ἑτερόνυμοι ἔλκονται. Ἐὰν τὰ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα εἶναι τὰ ἄκρα τοῦ αὐτοῦ σώματος σχῆμα γραμμῆς ἔχοντος, ἡ λειτουργία τῆς ἀντιθέσεως καὶ τῆς ἀδιαφορίας αὐτῶν εἶναι ὁ μαγνητισμός¹. Ἐὰν δὲ τὰ ἄκρως ἀντίθετα εἶναι αἱ ἐπιφάνειαι διαφόρων σωμάτων, ἡ τοιαύτη λειτουργία εἶναι ὁ ἠλεκτρισμός². Ἐὰν δὲ τέλος τὰ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα εἶναι φυσικὰ ὅλα σώματα, ἡ λειτουργία τῆς ἀντιθέσεως καὶ τῆς ἀδιαφορίας εἶναι ὁ χημισμός. Ὁ τε μαγνητισμός καὶ ὁ ἠλεκτρισμός καὶ ὁ χημισμός εἶναι, καθὰ ἤδη εἶχε διδάξει ὁ Schelling, διάφοροι μορφαὶ τῆς δυναμικῆς λειτουργίας³. Ἡ χημικὴ λειτουργία (χημισμός) ἀποτελοῦσα τὴν ἐνότητα τοῦ μαγνητισμοῦ καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ εἶναι ἡ διαμόρφωσις τῆς ἀτομικῆς χαρακτῆρα λαμβανούσης ὕλης⁴. Ἐχει δὲ ἐκείνη δύο κυρίας μορφάς, τὴν λειτουργίαν τῆς ἐνώσεως καὶ τὴν τοῦ χωρισμοῦ. Διὰ τῆς τέχνης τοῦ χωρισμοῦ τὰ φυσικὰ σώματα ἀναλύονται εἰς τὰ ἀπλᾶ χημικὰ στοιχεῖα⁵. Ἀλλ' ἡ χημικὴ διαφορά ἢ ἀντίθεσις τῶν σωμάτων τείνουσα εἰς ἄρσιν ποιεῖ αὐτοῖς εἶδος τι συγγενείας. Κατὰ ταύτην τὰ σώματα ἐλαύνονται εἰς μεῖξιν καὶ τοιαύτην ἔνωσιν, ὥστε νὰ εἰσχωρήσωσιν εἰς ἄλληλα, νὰ ἀποβάλλωσι μὲν τὰς διαφόρους προσλάβωσι δὲ κοινὰς νέας ιδιότητας⁶. Ἐκ τῶν ιδιοτήτων δὲ ἐξαίρεται ἡ εἰδικὴ τῶν σωμάτων κατασκευὴ ἢ ἐπιπροσθεῖσαι πολυτρόπως εἰς τὸ φῶς καὶ πυρέχουσα τὸ φαινόμενον τῶν χρωμάτων⁷. Ἐν τῇ ἐκδοχῇ αὐτῶν συνειρῶναι ὁ φιλόσοφος τῷ Goethe⁸, οὗ ἡ θεωρία συνῆδε τῇ

¹ 9, 272.

² 9, 366 ἔξ.

³ Ἐν τῇ ἀναπτύξει αὐτῶν ἀκολουθεῖ ὁ Ἔγγελος τῷ Schelling.

⁴ 9, 386 ἔξ. πβλ. καὶ 6, 194.

⁵ 9, 436 ἔξ. πβλ. καὶ 6, 196 ἔξ. Φυσικὰ στοιχεῖα εἶναι ὁ ἀήρ καὶ τὸ πῦρ, τὸ ὕδωρ καὶ ἡ γῆ, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ οὐράνια σώματα, τ. ἔ. πρὸς τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, τοὺς κομήτας καὶ τοὺς πλανήτας. Ὁ μὲν ἀήρ εἶναι στοιχεῖον τῆς ἀδιαφορίας, τὸ δὲ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ τὰ στοιχεῖα τῆς διαφορᾶς ἢ τῆς ἀντιθέσεως, ἡ δὲ γῆ τὸ ἀτομικὸν στοιχεῖον. Τὰ χημικὰ στοιχεῖα εἶναι «αἱ ἀφαιρέσεις» τῶν φυσικῶν· οὕτω χημικὸν μὲν στοιχεῖον τῆς ἀδιαφορίας ἀντίστοιχον τῷ ἀέρι εἶναι τὸ ἄζωτον, χημικὰ δὲ στοιχεῖα τῆς διαφορᾶς ἢ ἀντιθέσεως ἀντίστοιχα τῷ πυρὶ καὶ τῷ ὕδατι, εἶναι τὸ ὀξυγόνον καὶ τὸ ὑδρογόνον, τέλος δὲ χημικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀτομικοῦ ἀντίστοιχον τῇ γῇ εἶναι ὁ ἀνθραξ.

⁶ Τὰ ἐκ τῆς χημικῆς ἐνώσεως προσελθόντα σώματα, ὄντα καὶ λεγόμενα οὐδέτερα, ἔχουσι τοιαύτην πρὸς ἄλληλα χημικὴν ἀναφορὰν, ὥστε τὰ συστατικὰ αὐτῶν μέρη τείνουσιν ἕνεκα τῆς ἰσχυρᾶς συγγενείας νὰ συνέλθωσιν εἰς νέαν ἔνωσιν. Ἐνταῦθα ἀναφαίνεται τελεία ἡ χημικὴ λειτουργία.

⁷ 9, 324 ἔξ.

⁸ Ὁ ὑπέροχος ποιητὴς εἶδε μετὰ πολλῆς ζωῆς τὴν συνηγορίαν τοῦ μεγάλου

περὶ ἀπολύτου συμπτώσεως τῶν ἀντιθέσεων θεμελιώδει διδασκαλίαν ἐκεῖνου¹.

4. Ἡ χημικὴ λειτουργία ὡς ἀναιροῦσα ἴμα καὶ παράγουσα ἐπὶ μέρους σώματα εἶναι παρεμφερῆς πρὸς τὴν ζωὴν. Ἀλλὰ πάλιν ὡς σβεν-
 νυμένη καὶ μὴ δυναμένη γὰρ συνεχισθῆ καὶ ἀναρριπισθῆ εἶναι ἐνδεὴς
 τῆς ζωῆς καὶ ἀνήκει εἰς τὴν ἀνόργανον φύσιν, ἧς ἀποτελεῖ τὴν τελειο-
 τάτην ἐκδήλωσιν καὶ τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα· ποιεῖ ἄρα τὴν μετάβασιν
 ἀπὸ τῆς ἀνοργάνου εἰς τὴν ὀργανικὴν φύσιν, «ἀπὸ τῆς πεζογραφίας
 εἰς τὴν ποίησιν τῆς φύσεως».

12. Η ΟΡΓΑΝΙΚΗ

1. Διὰ τῆς χημικῆς λειτουργίας ἡ φύσις ἀνυψοῦται εἰς τὴν ζωὴν,
 εἰς ἐνέργειαν συνεχῆ καὶ ἀπειρον, ἥτις ὡς ἀείζωτον πῦρ ἑαυτὴν σβεν-
 νύει καὶ πάλιν ἐκ νέου ἀείποτε ἀνάπτει. Ὁ ὀργανισμὸς ἢ τὸ ζῶν εἶναι,
 καθὰ ἤδη ὁ Κάντιος ἀνέπτυξε, τὸ ὑπάρχον αὐτὸ εἰς ἑαυτὸ σκοπός, τ.ἔ.
 τὸ ὑπάρχον οὐχὶ χάριν ἑτέρου ἀλλὰ χάριν ἑαυτοῦ (Selbstweck)².
 Εἶναί τι δηλονότι δημιουργοῦν ἑαυτὸ ὡς ὄλον. οὐ ἡ ζωὴ ἔγκειται ἐν τῇ
 διαφορᾷ καὶ ἀντιθέσει τῶν ἰδίων αὐτοῦ μερῶν καὶ ἐν τῇ συνεχεῖ δια-
 λύσει τῆς τοιαύτης ἀντιθέσεως. Ἐνταῦθα ἡ ἀτομικότης γίνεται κυρία
 τῶν ἐξωτερικῶν ἐνύλων στοιχείων, χρησιμοποιεῖ ταῦτα καὶ ὕστερον
 ἀποβάλλει, ποιεῖ δὲ τὰ οἰκεῖα μέλη μέσα καὶ ὄργανα³. Παρὰ τῷ ζῶντι
 τὸ πλήθος καὶ ἡ κατὰ τὸπον διάκρισις τῶν ἐνύλων μερῶν κρατεῖται

λου φιλοσόφου. Ἐντεῦθεν ἡ φιλία καὶ οἰκειότης ἀμφοτέρων ὑπῆρξε διὰ τέλους
 θερμὴ καὶ ἀμείωτος. (πβλ. Goethe, Jahrb. σ. 72 ἔξ., τοῦ 1895).

¹ Περὶ τῶν χρωμάτων ἐκράτουν τότε δύο ὅλως ἀντίθετοι θεωρίαι. Κατὰ
 τὴν γνώμην τοῦ Νεύτωνος τὸ φῶς εἶναι σύνθετον τὸ δὲ λευκὸν (τὸ ἀχρωμον
 φῶς) σύγκειται ἐξ ἑπτὰ χρωμάτων. Τὰ χρώματα, ἔλεγεν, ὑπάρχουσιν ἀπλᾶ
 ἀρχῆθεν ἕκαστα ὡς διάφορα ἐν τῷ φωτὶ καὶ προέρχονται ἐκ τῆς διαφορῆς
 θλαστικότητος αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Goethe συμβαίνει τὸ ἐναν-
 τίον, ὅτι τὸ φῶς εἶναι ἀπλοῦν τὰ δὲ χρώματα πάντα εἶναι ἑνώσεις (σύνθεσις)
 τῶν δύο ἀντιθέσεων, τοῦ λαμπροῦ καὶ τοῦ σκοτεινοῦ, τ.ἔ. σύζευξις τοῦ φωτός
 καὶ τοῦ σκότους. Συνηγορῶν τῷ ποιητῇ ὁ Ἐγκελος ἐχαρακτήριζε τὴν γνώμην
 τοῦ Νεύτωνος ὡς βάρβαρον καὶ παρετήρει ὅτι ἡ ἐκδοχὴ τοῦ φωτός ὡς συν-
 θέτου εἶναι βλασφημία κατὰ τῆς θείας καθαρότητος. Ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ
 Goethe συνετάχθησαν κοινῇ καὶ οἱ δύο κατὰ τὰλλα ἀντίθετοι φιλόσοφοι, ὁ
 Ἐγκελος καὶ ὁ Schopenhauer, ἀλλ' ὠρμήθησαν ὁμως ἐκ διαφορῶν λόγων,
 ἐκεῖνος μὲν ἐκ φυσικῶν οὗτος δ' ἐκ φυσιολογικῶν.

² 9, 452.

³ 9, 449 ἔξ.

καὶ δεσπόζεται ὑπὸ τῆς ἐνότητος τῆς αὐλοῦ ἐννοίας. Ἐν ἐκείνῳ ἡ λογικὴ ἐννοία ἔχει πρόσφορον ἑαυτῇ ἐξωτερικὴν πραγματικότητα, εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ὑπ' αὐτῆς μορφωθέντος σώματος¹. Οὕτω πως ἡ ἐννοία ἐν τῇ φύσει ἀνέρχεται εἰς τὴν βαθμίδα τῆς «ἰδέας», καὶ ὅσον ἰδέα θεωρεῖται ἡ ἐννοία συνεξευγμένη μετὰ τῆς οἰκείας αὐτῇ πραγματικῆς ὑπάρξεως. Τὸ ζῶν λοιπὸν ἄτομον εἶναι ἡ ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ἐκφαινομένη ἐννοία, ἡ ἐννοία ἑαυτὴν πραγματοῦσα καὶ ἐκδηλοῦσα ἐν τῷ ζῶντι τὰ κατὰ τόπον καὶ χρόνον ἀνεπτυγμένα ὕλικά μέρη συνάπτονται εἰς μίαν μόνην αὐτοτελῆ ἐννοιαν. Βεβαίως καὶ τὰ ἀνόργανα εἶναι πραγματώσεις ἐννοιῶν ἀλλὰ πραγματώσεις εἰς ναικώδεις ὑπάρξεις καὶ οὐχὶ εἰς οὐσιώδεις λειτουργίας. Ἡ οὐσιώδης λειτουργία καὶ οὐχὶ ἡ ἥρεμος ὑπαρξίς εἶναι ἡ ζωὴ. Ἐν ταύτῃ δὴ φαίνεται ὀφθαλμοφανῶς ἡ ἀπ' ἑαυτῆς συντελουμένη διαλεκτικὴ ἀνάπτυξις τῆς ἐννοίας.

2. Ἐν τῷ πλήθει καὶ τῇ κατὰ τόπον διακρίσει τῶν μερῶν τοῦ ζῶντος πραγματοῦται ἡ ἀπλῆ ἐννοία. Ἡ ἐνότης καὶ ἀπλότης τῆς ἐννοίας δὲν ἀφανίζεται ἐν τῇ πολλότητι καὶ τῇ συνθέσει τῆς σωματικῆς τοῦ ζῶντος φύσεως ἀλλὰ διατηρεῖται καὶ αὐτὸ τοῦτο πραγματοῦται ἐν αὐτῇ. Ἐν ταύτῃ δ' ἀκριβῶς τῇ πολλότητι καὶ τῇ διακρίσει τῶν μερῶν θριαμβεύει ἡ ἐνότης. Ὅθεν τὰ μέρη τοῦ ζῶντος δὲν εἶναι μεμονωμένα καὶ αὐτοτελῆ ἀλλ' ἀποτελοῦσι «μέλη» καὶ «ὄργανα» τῆς παρὰ πᾶσαν τὴν σύνθεσιν διαμενούσης πάντοτε ἀπλῆς ὑποστάσεως ὑπάρχουσι μόνον ὡς μέρη τοῦ ἐνιαίου ὅλου². Λοιπὸν ἡ ἐνότης τοῦ ζῶντος διακρίνεται εἰς τὴν πολλότητα καὶ ποικιλίαν τῶν μελῶν καὶ τῶν λειτουργιῶν, ἐπιτυγχάνει δι' αὐτῶν τῆς πραγματάσεως καὶ ἐπιστρέφει πάλιν εἰς ἑαυτὴν ὡς παραμόνιμος αἰεὶ ἀπλῆ ἐνότης. Τὸ πλήθος καὶ ἡ διάκρισις τῶν ἐνύλων μερῶν δὲν διακωλύει οὐδ' αἶρει τὸ ἐνιαῖον τῆς ζωῆς. Αὕτη εἶναι ἡ ὑποταγὴ τοῦ μεριστοῦ καὶ τοῦ πλήθους καὶ ἡ ἐπά-

¹ Τὴν ἐννοιαν τὴν πραγματοῦσαν ἑαυτὴν ὀνομάζει ὁ "Ἐγγελοσ ψυχῆν, τὴν δὲ πραγματικότητα ταύτην καὶ ἀντικειμενικότητα λέγει σῶμα· τέλος δὲ τὴν ἐνότητα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος καλεῖ ζῶν ἄτομον. Ἡ περὶ τῆς ὀλόγου ἐννοία, ἣτις ἐκφαίνεται καὶ καλεῖται ψυχὴ, εἶναι οὐχὶ τι ἀφηρημένον ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ὀνομασθεῖσα πρώτη ἐντελέχεια σώματος ὀργανικοῦ, τ.ε. ἡ ἐν τῷ σώματι ἐνυπάρχουσα καὶ σκοπίμως ἐνεργοῦσα δύναμις.

² Τὸ ζῶν ἄτομον ἔχει μέρη καὶ εἶναι ἐν ὅλῳ, τοῦτο δὲ τὸ ὅλον δὲν εἶναι ἀπλῶς ἄθροισμα ἀλλὰ σκοπός, σκοπὸς τοῦ ζῆν καὶ δὴ τοῦ ζῆν καθ' ὀρισμένον τρόπον. Οὕτω τὰ μέρη τοῦ ὅλου εἶναι μέσα εἰς τὸν σκοπὸν, τουτέστιν ὄργανα καὶ μέλη. Τὸ ὅλον εἶναι λειτουργία ὀργανώσεως καὶ διαρθρώσεως.

νοδος εἰς τὸ ἐνιαῖον¹. Τὸ ἐν ἄρα διακρίνεται εἰς τὰ πολλὰ καὶ πάλιν τὰ πολλὰ ἐπιστρέφουσιν εἰς τὸ ἐν· ἡ πολλότης τῶν μελῶν καὶ τῶν λειτουργιῶν αἴρεται καὶ ἡ ἀπλῆ ἐνότης ἐν αὐτοῖς ἐμφανίζεται. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἡ ζωὴ παρέχει ἰσχυρὰν καὶ ἔκδηλον ἀντίθεσιν, ἣτις εἶναι ἀκατάληπτος μὲν εἰς τὸν νοῦν καταληπτὴ δὲ εἰς τὴν θεωρητικὴν ἔννοιαν. Αἱ ἔννοιαι τοῦ νοῦ περιορίζονται ἐν τῇ ὑλικῇ τοῦ ζῶντος κατασκευῇ καὶ ἀνευρίσκουσι τὴν ζωὴν ἐν τοῖς ἐνύλοις μέρεσι· βλέπουν τὰ μέρη καὶ παραβλέπουν τῆς ζωῆς τὸ ἐνιαῖον σύνολον καὶ τὸν πνευματικὸν σύνδεσμον. Μόνη δὲ ἡ πρὸς τὴν ζωὴν ὁμόλογος λογικὴ ἔννοια δύναται νὰ καταλάβῃ τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς, ἣτις εἶναι συνένωσις ἀντιθέσεων· διορθῶ ὅτι κατὰ τὴν ζωὴν τὸ ἐν ὑπάρχει ἐν τῷ πλήθει καὶ ἡ ἀπλότης ἐν τῇ συνθέσει, ὅτι τὸ ὅλον ποιεῖ τὰ μέρη καὶ πάλιν τὰ μέρη τὸ ὅλον· διαγινώσκει ὅτι ἡ ζωὴ οὐδεμίαν ἔχει ἐξωτερικὴν αἰτίαν (πάντα τὰ ἐκτὸς χρησιμεύουσι τῇ ζωῇ μόνον ὡς ἐρεθισμοὶ) ἀλλ' εἶναι αὐτῇ ἑαυτῆς αἴτιον καὶ ἀποτέλεσμα, ἀρχὴ καὶ μέσον καὶ τέλος. Ἡ ζωὴ εἶναι ἅμα ἐν καὶ πολλά, ἀπλοῦν καὶ σύνθετον, ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον· αὕτη ὑπάρχει ἐνότης τῆς ἐννοίας καὶ τῆς πραγματικῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ἢ, κάλλιον εἰπεῖν, εἶναι ἔννοια ἐξ ἑαυτῆς ἐξερχομένη καὶ πραγματοποιμένη καὶ εἰς ἑαυτὴν αἰδίως ἐπανερχομένη². Τὴν ἐνδοτάτην οὐσίαν τῆς ζωῆς διέγνω πρῶτος ὁ Ἀριστοτέλης, οὗ τὴν ἐμβριθεῖ διδασκαλίαν ἀνεκαίνισε διὰ τῆς τελολογικῆς θεωρίας ὁ Κάντιος³. Κατὰ τούτους ἡ ἔννοια τοῦ σκοποῦ χρησιμεύει ἤδη πρὸς κατανόησιν τῆς ζωῆς. Ἡ πραγμάτωσις δηλαδὴ καὶ φανέρωσις τῆς ἐννοίας ἐν τῇ ὕλῃ εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ ἅμα ἡ αἰτία παντὸς φαινομένου τῆς ζωῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἶναι πάντα τὰ μέλη ὡς μέσα καὶ ὄργανα, ἅτινα πάλιν ὑπηρετοῦσι καὶ εἰς εἰδικούς ἐν αὐτοῖς ἐνυπάρχοντας σκοπούς. Τὸ τέλος καὶ ὁ σκοπὸς εἶναι ἡ εἰς ἀνάπτυξιν ἐλαύνουσα δύναμις, ἡ ἀριστοτελικὴ ἐντελέχεια. Διὰ τῆς τοιαύτης δυνάμεως χρησιμοποιοῖ τὸ ζῶν ἄτομον τὴν παντοίαν τοῦ περιέχοντος κόσμου ὕλην, ὅπως διαμορφώσῃ ἑαυτὸ καὶ ἀναπτύξῃ τὴν ἐνυπάρχουσαν ἔννοιαν.

¹ Πάντα τὰ ἀπ' ἀλλήλων διακρινόμενα μέρη τοῦ ζῶντος ἀνάγονται εἰς μίαν ἀπλῆν ἔννοιαν καὶ ταύτην ἐκφράζουσιν.

² Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι «ἡ ζωὴ εἶναι τὸ ἀληθές· εἶναι τι ὑψηλότερον τῶν ἀστέρων καὶ τοῦ ἡλίου, ἅπερ εἶναι μὲν ἄτομα ἀλλ' οὐχὶ ὑποκείμενα». (9, 451).

³ Τὸ αὐτὸ δι' ἐνθέου ἐνοράσεως ἐκήρυξε καὶ ὁ Goethe ἀποφῆνας ἀρχέγονον τῆς ζωῆς φαινόμενον τὴν ἐκπνοὴν καὶ τὴν εἰσπνοὴν, τὴν διαστολὴν καὶ τὴν συστολὴν.

Τρεῖς δ' εἶναι τοῦ ζῶντος αἱ λειτουργίαι, δι' ὧν τὸ ὀργανικὸν διακρίνεται ἀπὸ τοῦ ἀνοργάνου, τ.ἔ. ἡ διαμόρφωσις ἢ διάρθρωσις, ἡ αὐτοσυντηρησις ἢ θρέψις καὶ ἡ τοῦ εἴδους διάδοσις ἢ γένεσις¹.

3. Ἡ ὀργανικὴ διαλαμβάνει περὶ τῆς γεωλογικῆς καὶ τῆς φυτικῆς καὶ τῆς ζωικῆς φύσεως. Παρατηρεῖται δηλαδὴ καὶ ἐνταῦθα ἀνάπτυξις συντελουμένη διὰ τριῶν βαθμίδων, τοῦ γεωλογικοῦ καὶ τοῦ φυτικοῦ καὶ τοῦ ζωικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἡ γῆ δὲν εἶναι μὲν ζῶν σῶμα ἀλλ' ὑπάρχει αἰτία καὶ περίληψις πάντων τῶν ζῶντων, ἅτινα ἐκ τοῦ κόλπου αὐτῆς προέρχονται καὶ πάλιν ἐπανέρχονται². Εἶναι μὲν σύστημα ζῶντων ἀτόμων ἀλλὰ στερεῖται τῆς κεντρικῆς ἐνότητος τῶν ἀληθινῶν προσώπων, "Ἐχουσα ἱστορίαν προσπίπτει ὡς ὄν ζῶν" πλὴν ὅμως δὲν διαρθροῦται καθ' ὄνπερ τρόπον τὸ ζῶον καὶ κατέχει ἐν τοῖς πλανήταις θέσιν περιφανεστάτην. Πρὸς δ' ἔτι ὡς ἡ χώρα τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ἦτοι τῆς μεγίστης τοῦ πνεύματος ἀναπτύξεως, εἶναι τὸ τελειότατον σῶμα τοῦ κόσμου καὶ ἀναγκαιὸν μέλος ἐν τῇ προόδῳ τῆς ἰδέας. Τοιοῦτο μέλος ἔχει αἰωνίαν σπουδαιότητα, εἰ καὶ ὡς φυσικὸν προϊόν εἶναι ἐν χρόνῳ γεννητὸν καὶ φθαρτὸν. Ἐξετάζεται δὲ ὑπὸ τοῦ Ἐγγέλου ἡ γῆ κατὰ τρεῖς ἀπόψεις τὴν ἰδεατὴν, καθ' ἣν εἶναι προορισμένη γὰρ χρησιμεύει ὡς πεδίου τῆς παγκοσμίου ἱστορίας τὴν ζωοποιητικὴν, καθ' ἣν ἐγέννησε τὴν ἀτομικὴν ζωὴν τὴν ἱστορικὴν, καθ' ἣν διὰ χρόνου μακροτάτου ὑπέστη συνεχεῖς μεταβολὰς καὶ δεινὰς ἀλλοιώσεις μαρτυρουμένας ὑπὸ τῶν ἀνευρισκομένων τοῦ φυτικοῦ καὶ τοῦ ζωικοῦ βασιλείου λειψάνων.

4. Ἡ γῆ εἶναι ἡ βῆσις πάντων τῶν ζῶντων ἀτόμων. Ἐκ δὲ τῶν ἐπιγείων σωματίων τὸ πρῶτον καὶ κατώτατον, ἐν ᾧπερ ἐμφανίζονται αἱ τρεῖς τῆς ζωῆς λειτουργίαι (διαμόρφωσις καὶ θρέψις καὶ γέννησις), εἶναι τὸ φυτόν³. Ἡ διαμόρφωσις αὐτοῦ εἶναι μεταμόρφωσις, καθ' ἣν τὸ κύριον ὄργανον διέρχεται σειρὰν μεταβολῶν⁴. Πάντα δηλαδὴ τὰ ὀργανικὰ τοῦ φυτοῦ μέρη εἶναι τὰ αὐτὰ καὶ πᾶσι αὔξεις εἶναι

¹ 9, 583.

² Ὁ Ἐγγελος λέγει περὶ τῆς ζωῆς τῆς γῆς ὡς «τοῦ γεωλογικοῦ ὀργανισμοῦ», (9, 456).

³ Πλὴν τῆς μυθολογίας ἔχει ὑποκείμενον τὴν γῆν ἡ κοσμολογία δεικνύουσα τὴν γένεσιν καὶ μόρφωσιν αὐτῆς, τὴν σειρὰν τῶν παντοίων καταστάσεων μέχρι τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ γήινου φλοιοῦ, τὴν πρὸς τὸν ἥλιον καὶ τὴν σεληνὴν θέσιν κ.τ.τ. (9, 457 ἔξ. πβλ. καὶ 6, 201 ἔξ.).

⁴ 9, 496 ἔξ. πβλ. καὶ 6, 203 ἔξ.

⁵ 9, 508 ἔξ.

κατ' οὐσίαν ἀλλαγὴ μορφῆς ¹. Ἡ δὲ θρέψις τελεῖται διὰ τῆς προσλήψεως τῶν ὠφελίμων καὶ ἀναγκαίων καὶ διὰ τῆς ἀποβολῆς τῶν ἀνοφελῶν καὶ περιττῶν στοιχείων ². Τέλος δὲ ἡ τοῦ γένους διάδοσις γίνεται διὰ τῆς ἐπαφῆς τῶν διαφόρων φύλων, ἅπερ διακρίνονται παρ' ἑκάστοις ἢ συνυπάρχουσιν ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ φυτῷ ³.

δ. Τὸ διακρίνον τὸν φυτικὸν ἀπὸ τοῦ ζωικοῦ ὄργανισμοῦ εἶναι ἡ πραγματικὴ ἀτομικότης, μὴ ὑπάρχουσα ἐκεῖνω. Παρὰ τῷ φυτῷ τὰ ἔνυλα καὶ κατὰ τὸν τρόπον ὑπάρχοντα μέρη δὲν ὑποτάσσονται ὅλως εἰς ἐνιαίαν ἰδεατὴν μορφήν. Διότι ἐλλείπει αὐτῷ ἡ κεντρικὴ ἐνότης (Selbst) ἢ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λεγομένη «μεσότης», ἣτις εἶναι ἡ πηγὴ τῆς συναισθήσεως καὶ τῆς κινήσεως καὶ ἣτις προσυπάρχουσα τῷ ζῳῷ ποιεῖ διηρθρωμένον ὅλον καὶ ἔμψυχον ἄτομον ⁴. Τὰ μέλη τοῦ φυτοῦ εἶναι μᾶλλον μέρη καὶ ἀποτελοῦσι μᾶλλον ἄτομα ἢ ἀληθινὰ «μέλη» ὑποταττόμενα εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ ὑποκειμένου ⁵. κατ' ἀκολουθίαν δὲ στεροῦνται τῆς ἐλευθέρως κινήσεως καὶ τῆς αἰσθήσεως. Τὸ φυτὸν διαμορφοῦται ⁶ μὲν καὶ τρέφεται καὶ γεννᾷ ἀλλ' οὐδέποτε στρέφεται πρὸς ἑαυτὸ οὐδ' ὑπάρχει χάριν ἑαυτοῦ· αὐξάνεται τείνον ἀεὶ πρὸς τὰ ἔξω καὶ εἶναι προωρισμένον διὰ τῆς λαμπρότητος τῶν χρωμάτων καὶ τῶν ὀσμῶν καὶ τῶν καρπῶν νὰ παρέχῃ ἑαυτὸ ὑπηρετικὸν εἰς τὸν ἀνώτερον ὄργανισμόν, νὰ θεωρῆται, νὰ ἀπολαίηται, νὰ καταβιβρώσκηται ⁷.

¹ Τὸ φυτὸν ἐνοπάρχει ἐν τῷ σπόρῳ, ὅστις πρέπει νὰ τεθῆ ἐν τῇ γῆ, ἵνα ἀναπτύξῃ τὴν οἰκείαν δύναμιν καὶ ὑποστῆ τὴν μεταμόρφωσιν. Ὁ δὲ σπόρος εἶναι μὲν «ἡ φύσις τοῦ φυτοῦ» ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει εἰσέτι ὡς «ἰδέα», διότι δὲν ἔλαβεν ἤδη πραγμάτων. Ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἀναπτύξεως συντελεῖται βαθμιαία διάκρισις καὶ χωρισμὸς, καθά συμβαίνει τὸ πρῶτον μεταξὺ ῥίζης καὶ φύλλου. (9, 527 ἐξ.).

² 9, 551 ἐξ.

³ 9, 561 ἐξ.

⁴ 9, 500 ἐξ.

⁵ Τὰ φυτὰ ἔχουσι μείζονα τοῦ ζῳοῦ ὁμοιογένειαν καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἶναι ἀτελέστερα αὐτοῦ. Διότι, ὡς παρατηρεῖ ὁ Göthe, ὅσα τελειότερον εἶναι τὸ ὄν, τοσοῦτω ἔχει διαφορώτερα καὶ μᾶλλον ὑποτεταγμένα τὰ μέρη. Τοῦ φυτοῦ τὰ μέρη δὲν ἀναφέρονται εἰς ἄλληλα οὐδ' ἀποτελοῦσιν ἐνιαῖον σύστημα ἀλλ' εἶναι, οὕτως εἶπεν, ἀδιάφορα καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητα. Διὸ καὶ ἀποτεμνόμενα τὰ κατώτατα φυτὰ δὲν ἀποθνήσκουσιν. (9, 515 ἐξ.).

⁶ Κατὰ τὴν μορφήν τὸ φυτὸν προσεγγίζει τῷ χρυστάλλῳ καὶ ἔχει κύριον σχῆμα τὸ γεωμετρικόν· ἐπικρατεῖ παρ' αὐτῷ ὡς τύπος ἡ εὐθεῖα γραμμὴ. Ὁ δὲ τῆς ἀντιθέσεως νόμος ἀναφαίνεται ἐνταῦθα διὰ τῆς διαφόρου κατευθύνσεως πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω.

⁷ 9, 575.

6. Διάφορον εἶναι τὸ ζῷον, ὅπερ ἐπίκειται ὡς θριγκὸς ἐν τῇ κατασκευῇ τῆς φυσικῆς ζωῆς¹. Τοῦτο διέπεται ὅλον καὶ καθορίζεται ὑπὸ μιᾶς καὶ μόνης ἐννοίας οὕτως, ὥστε οὐδὲν αὐτοῦ τμήμα προσπίπτει ὡς αὐτοτελὲς καὶ τὸ ὅλον παραμένει ἐνιαῖον παρὰ τὸ πλήθος καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν μερῶν καὶ τῶν λειτουργιῶν². Τὸ σῶμα τοῦ ζῴου ἐκαρρᾶζει τὴν ἰδεατὴν ἐνάτητα αὐτοῦ καὶ ἔχει μέρη προσηγμένα εἰς «μέλη», ἅπερ τὸ ἐνιαῖον ὑποκείμενον μεταχειρίζεται ὡς ὄργανα. Τιοιουτρόπως τῶν πολλῶν ἐξωτερικῶν μερῶν ὑποτακτομένων παντελῶς εἰς τὴν κεντρικὴν ἐνότητα τὸ ζῷον ἐμφανίζεται ὡς «ἀνιάκλασις καὶ ἐπιστροφή εἰς ἑαυτό», ὡς καὶ ἑαυτὸ ὑπάρχον «ὑποκείμενον»³ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἔχει ἐλευθέρων ἐν τόπῳ κινήσιν καὶ αἰσθήσιν⁴. Ἡ ὑποκειμενικὴ ἐνότης τοῦ ζῴου διήκει διὰ πάντων τῶν μερῶν τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ ὀνομάζεται ψυχὴ. Ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι τι ὄν ἐν τῷ σώματι ἢ παρὰ τῷ σώματι ἀλλ' ὑπάρχει μόνον ὡς ἡ τὸ κράτος τοῦ σώματος ἔχουσα ἐννοία τοῦ ζῴου⁵. Ἡ ἀπλῆ αὕτη ἐννοία εἶναι παροῦσα πανταχοῦ τῶν σωματικῶν μερῶν, ἐν μέρεισι σημείοις. Καὶ ὅμως δὲν πρέπει νὰ νοῆται ὡς ἐν τόπῳ, διότι ἡ τοπικὴ διάκρισις τοῦ σώματος δὲν ἰσχύει ἐπὶ τῆς ψυχῆς. Ἐν τῇ περιληπτικῇ πάντων ἐνότητι αὐτῆς τὰ ἐρεθίσματα ἀνυψοῦνται εἰς αἰσθήματα καὶ οὕτως ἄρχεται ὁ ψυχικὸς βίος⁶. Τὸ ἐγὼ τοῦ ζῴου δὲν ἐκχύνεται μόνον εἰς τὰ ἔξω οὐδ' εἰσδύεται, ὡς ἐπὶ τῶν φυτῶν, εἰς τὸ ἔνυλον σῶμα ἀλλ' ἅμα ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτό, ἀνευρίσκει ἑαυτὸ ἐν ἑαυτῷ, αἰσθάνεται⁷.

7. Ὁμόλογοι πρὸς τὴν ὑποκειμενικότητα τοῦ ζῴου εἶναι αὐτῷ αἱ λειτουργίαι τῆς διαμορφώσεως καὶ τῆς ἀρρομοιόσεως καὶ τῆς γεννήσεως⁸,

¹ 9, 575 ἐξ. πβλ. καὶ 6, 205 ἐξ.

² Ὅσοφ τελειότερον εἶναι τὸ ζῷον, τόσῳ μᾶλλον διάφορα ἀλλήλων ἔχει τὰ ὄργανα. Ἡ ζωὴ, τὰς διαφορὰς εἰς μίαν ταυτότητα ἀνάγουσα, εἶναι κατὰ τοσοῦτον ἔντονος, καὶ ὅσον αἱ ὀργανικαὶ λειτουργίαι εἶναι αἰεὶ μᾶλλον πολύπλοκοι.

³ «Τὸ ζῷον εἶναι μὲν πραγματικότης καὶ ἐκδήλωσις τῆς ἀμέσου μερικότητος εἶναι δ' ἅμα ἢ εἰς ἑαυτὴν ἐπιστρέφουσα ἐνότης τῆς μερικότητος, καὶ ἑαυτὴν ὑπάρχουσα ὑποκειμενικὴ καθολικότης». (9, 576).

⁴ 9, 577 ἐξ. πβλ. καὶ 6, 205. Τὸ ζῷον εἶναι αὐτοτελὲς ἐνότης καὶ τείνει εἰς αὐτοσυντηρησίαν «εἶναι κεντρικὴ ἐνότης ὑπάρχουσα χάριν ἑαυτῆς».

⁵ 9, 576. 577.

⁶ Ἡ ἐρεθιστικότης καὶ ἡ αἰσθητικότης καθίστανται αἰεὶ αὐτοτελέστερα σὺν τῇ ἀνυψώσει τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ δημιουργοῦσι σχέσιν τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸν περιέχοντα κόσμον.

⁷ 9, 578.

⁸ Ἡ ἀναπαραγωγὴ τοῦ εἴδους εἶναι ἐπὶ τῶν ζῴων ἢ αὐτῇ καὶ ἐπὶ τῶν φυτῶν, μόνον δ' αἱ μορφαὶ διαφέρουσιν.

ἔτι δὲ αἱ λειτουργίαι τῆς αἰσθητικότητος καὶ τῆς ἐρεθιστικότητος καὶ τῆς ἀναπλάσεως¹. Ἐκ τούτων ἡ ἀφομοίωσις διακρίνεται ὡς θεωρητικὴ ἐνέργεια, ὡς πρακτικὴ σχέσις καὶ ὡς ὁρμέμφυτον². Ἡ μὲν θεωρητικὴ ἐνέργεια τῆς προσκτίσεως εἶναι ἡ αἰσθησις ἢ εἰς πολλὰς αἰσθητικὰς δυνάμεις ἀναπτυσσομένη³. Ἡ δὲ πρακτικὴ πρὸς τὸ περιέχον σχέσις ποιεῖ τὴν ἔνδειαν καὶ γεννᾷ τὴν πρὸς θεραπείαν αὐτῆς ὁρμὴν⁴. Ἡ τελευταία αὕτη ἀναφέρεται εἰς ὁρισμένα πράγματα, ὧν ἔχει χρεῖαν ὁ τοῦ ζῶου ὄργανισμός καὶ πρὸς ἃ διὰ τὴν ἔλλειψιν τείνει. Αἱ ἔνδειαι καὶ αἱ πρὸς θεραπείαν αὐτῶν τάσεις τοῦ ζῶου εἶναι συναφεῖς καὶ στηρίζονται ἐπὶ τῆς διεγερσιμότητος καὶ τῶν ἐκ ταύτης καταστάσεων τοῦ ὄργανισμοῦ. Σὺν τῇ κινητικότητι δὲ καὶ ἐνεργητικότητι αὐξάνεται ἡ αἰσθησις, ἡ ἀλγηδὼν, ἡ ἀνάγκη, τὸ ὁρμέμφυτον. Τὸ ὁρμέμφυτον παράγει ἔργα ὑπηρετικὰ τῶν σκοπῶν τῆς ζωῆς⁵, οἵτινες, καθὰ ὁ Ἄριστοτέλης καὶ ὕστερον ὁ Κάντιος ἔδειξαν, εἶναι σκοποὶ ἐσωτερικοί, τουτέστι προηγούμενοι πάσης συνειδήσεως καὶ σκέψεως⁶ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀποκλείουσιν ὅλως πάντα διαλογισμόν, πᾶσαν ἐκλογὴν καὶ βραδύτητα⁷. Εἶναι ἄρα τὸ ὁρμέμφυτον «ἡ ἀνεπιγνώστως τελουμένη σκόπιμος ἐνέργεια»⁸.

8. Ὅπως τὸ ὁρμέμφυτον οὕτω καὶ τὸ πλῆθος τῶν εἰδῶν καὶ τῶν

¹ 9, 585 ἔξ. 609 ἔξ. πβλ. καὶ 6, 206. Αἱ τελευταῖαι λειτουργίαι τελοῦνται διὰ τριῶν συστημάτων τοῦ ὄργανισμοῦ· ἡ μὲν αἰσθητικότης γίνεται διὰ τοῦ νευρικοῦ συστήματος ἢ δ' ἐρεθιστικότης διὰ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος ἢ δὲ ἀνάπλασις διὰ τοῦ πεπτικοῦ συστήματος. Ἐκαστον δὲ τούτων ἔχει ἴδιον ὄργανικὸν κέντρον· τὸ μὲν σύστημα τῆς αἰσθητικότητος ἔχει τὴν κεφαλὴν τὸ δὲ τῆς ἐρεθιστικότητος τὸ στῆθος τὸ δὲ τῆς πέψεως τὸ ὑπογάστριον.

² 9, 621 ἔξ.

³ Ἡ αἰσθησις ἀνυποῦται ἀπὸ τῆς ἀφῆς εἰς τὴν ὁσμὴν καὶ τὴν γεῦσιν, τὴν ὄρασιν καὶ τὴν ἀκοήν.

⁴ 9, 628 ἔξ. πβλ. καὶ 6, 209 ἔξ.

⁵ 9, 633 ἔξ.

⁶ Ὁ σκοπὸς παρὰ τοῖς ζῴοις ὑπάρχει ὡς ἐσωτερικός· τὸ ζῶον ἐνεργεῖ μὲν κατὰ σκοπὸν ἀλλὰ δὲν ἔχει συνείδησιν αὐτοῦ. (9, 633 ἔξ.).

⁷ Τὸ ὁρμέμφυτον οὐδὲν ἔχει τὸ θαυμαστόν εἰς τὸν θεωροῦντα τὸ σύμπαν ὡς ἔλλογον· οὐδεμία δὲ ἀνάγκη νὰ ὑποτεθῇ ὡς ἐπιγενόμενον ὕστερον δι' ἐνεργητικῆς προσαρμογῆς ἢ παθητικῆς ἐπιλογῆς.

⁸ 9, 633. Ὁ Ἔγγελος σκοπῶν τὸ ὁρμέμφυτον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν νοῦν παρατηρεῖ ὅτι οὗτος ἀπλῶς διακρίνει καὶ συνάπτει ἀλλ' οὔτε τὴν ἐνότητα τῶν ἀντιθέσεων οὔτε τὴν ζωὴν ὡς τοιαύτην δύναται νὰ καταλάβῃ· ὁ νοῦς νοεῖ μόνην τὴν ἐξωτερικὴν, οὐχὶ τὴν ἐσωτερικὴν σκοπιμότητα καὶ τούτου ἕνεκα θαυμάζει τῶν ζῴων τὸ ὁρμέμφυτον.

τύπων τῶν ζῴων¹ καὶ ὁ βαθμὸς τῆς ἰδεατῆς συγγενείας αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν τῶν ὀργάνων², ἔτι δὲ ἡ σκόπιμος προσαρμογὴ πρὸς τοὺς ὄρους τῆς ὑπάρξεως, ταῦτα πάντα ἐρμηνεύονται ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ διὰ πάντων διήκοντος λόγου καὶ οὐδαμῶς πρέπει νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἐπιγενόμενα σὺν τῷ χρόνῳ³. Πᾶσαι τῶν ζῴων αἱ μορφαί, ὡς καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐρρήθη⁴, εἶναι ἐξ ὑπαρχῆς τελείως καθορισμένοι καὶ κατὰ σκοπὸν προσηρμοσμένοι, εἰς δὲ τὸν τοιοῦτον καθορισμὸν καὶ τὴν προσαρμογὴν οὐδεμίᾳ ἤγαγε χρονικὴ ἀνάπτυξις, καθὰ ἐγνωμάτευσεν τότε ὁ Lamarck. Τὰ παντοῖα δηλαδὴ τῶν ζῴων εἶδη καὶ αἱ μορφαί δὲν προῆλθον ἐξ ἀλλήλων ἐν χρόνῳ ἀλλ' ἐκπορεύονται μόνον λογικῶς ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐννοίας. Μία μόνη ὑπάρχει ζωὴ, ἣτις λογικῶς διακρίνεται εἰς μυρίας μορφαὶς συγχρόνως ὑφειστώσας⁵.

9. Ἐκ τῶν τριῶν μνημονευθεισῶν λειτουργιῶν τῆς ζωῆς ἡ τοῦ γένους διάδοσις ἢ γέννησις ἀποτελεῖ τὴν ἐνότητα τῶν ἐτέρων δύο, τῆς διαμορφώσεως καὶ τῆς θρέψεως⁶. Ἐνῶ διὰ μὲν τῆς διαμορφώσεως τὸ καθ' ἕκαστον (τὸ ἄτομον) ἀναπτύσσει ἑαυτὸ ἐκ τοῦ οἰκείου σπέρματος διὰ δὲ τῆς θρέψεως διατηρεῖ ἑαυτὸ ἐν τῇ ζωῇ, διὰ τῆς γεννήσεως συντελεῖ εἰς τὴν διαδοχὴν καὶ παράγει νέον ὁμοειδὲς ἄτομον. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην λειτουργίαν τὸ ἄτομον φέρεται πρὸς ἄλλο ὁμοειδὲς ἄτομον ὡς διάφορον καὶ ἀντίθετον, μεθ' οὗ συζευγνύμενον καὶ ἐνούμενον θέλει νὰ συμπληρώσῃ ἑαυτὸ καὶ τελειώσῃ. Ἦ τοιαύτη δ' ἐν τῷ γένει ἀντίθεσις ποιεῖ τὰ διάφορα φῶλα καὶ τὴν ἀναγκαίαν αὐτῶν σχέ-

¹ Ἡ συγκριτικὴ ἀνατομία ἔδειξεν ὅτι τὸ εἰς γένη καὶ εἶδη διακρινόμενον βιολογικὸν τῶν ζῴων ἐμφανίζει βαθμολογικὴν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν ἀπὸ τοῦ κατωτάτου μέχρι τοῦ ἀνωτάτου ὀργανισμοῦ. Ὁ Ἀριστοτέλης ἤδη ἐν τῇ περὶ τὰ ζῷα ἱστορίᾳ διεῖλε πάντα τὰ ζῷα εἰς δύο μεγάλας τάξεις, εἰς τὰ ἔναιμα καὶ τὰ ἀναιμα, ὧν ἐκεῖνα μὲν ἔχουσι ῥάχιν ταῦτα δ' οὐχί· μόνον τὰ ἔναιμα εἶναι ζῷα σπονδυλωτά. Ἀκολουθῶν δ' ἐκεῖνον ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Lamarck (*Philosophie zoologique*, 1809) τοὺς σπονδύλους ἔθετο βάσιν τῆς τῶν ζῴων διαιρέσεως. (9, 686).

² Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος συγγένεια τῶν ζῴων ἀνάγεται κατὰ τὴν περὶ μεταμορφώσεως θεωρίαν τοῦ Goethe εἰς ἓνα μόνον ἀρχέγονον τύπον.

³ 9, 674 ἐξ. 6, 218.

⁴ Σελ. 85.

⁵ Ὅθεν «τὸ ἀρχέγονον ζῷον» καὶ «τὸ ἀρχέγονον φυτόν», περὶ ὧν λέγει ὁ Goethe, δὲν ὑπῆρξαν τῷ ὄντι ἐν χρόνῳ οὐδὲ πρέπει νὰ ζητῶνται ἐν τῷ παρελθόντι· διότι εἶναι μόνον «ἰδέαι». Πάντα τὰ γένη καὶ εἶδη τῆς ζωῆς ἐκπηγάζουσιν ἀμέσως ἐκ τῆς δυνάμεως τῆς λογικῆς ἐννοίας, ἐκ τῆς μιᾶς ἀπολύτου ἰδέας, ἐκ τοῦ παγκοσμίου λόγου.

⁶ 9, 666 ἐξ.

σιν καὶ ἔνωσιν¹. Τὰ διαφόρου φύλου ἄτομα καθὸ χρηζόντα ἀλλήλων ὁρμῶσι τὸ ἕτερον πρὸς τὸ ἄλλο· καὶ αὕτη εἶναι ἡ ἔνδεια τῶν φύλων ἢ ἡ γενετήσιος ὁρμή. Ἀμφότερα δὲ τὰ φύλα εἶναι ἀτελῆ ἐνὸς ὅλου (τοῦ αὐτοῦ γένους) μέρη καὶ τούτου ἔνεκα τείνουσιν εἰς ἔνωσιν καὶ τελείωσιν. Ἡ συντέλεσις καὶ συμπλήρωσις τοῦ γένους τελειουργεῖται διὰ τῆς συνουσίας. Ἐνταῦθα ἐμφανίζεται τὸ κράτος καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ γένους ὑπὲρ τὰ ἄτομα· ἡ μὲν γενικὴ ἔννοια εἶναι τὸ σταθερὸν καὶ παραμόνιμον τὸ δὲ ἄτομον τὸ ἀσταθὲς καὶ παροδικόν. Τὸ γένος δηλαδὴ διατηρεῖ ἑαυτὸ διὰ τῆς καταστροφῆς τῶν ἀτόμων, ἐκεῖνο εἶναι ὁ θάνατος τούτων². Μόνη ἡ γενικὴ ἰδέα ἐκάστου ζῴου ὑπάρχει αἰδῖος, ἡ δὲ μερικὴ αἰσθητοποίησης ἐκείνης εἶναι παροδική³. Τὸ μὲν γένος εἶναι ἡ ἰδέα τὸ δὲ ἄτομον ἀπλῶς τὸ μερικὸν φυσικὸν ὄν, ὅπερ ὡς τοιοῦτον εἶναι καὶ μένει ἀσύμφωνον πρὸς τὴν γενικότητα. Ἡ τριαύτη ἀσυμμετρία τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν γενικότητα τῆς ἰδέας εἶναι «ἡ ἀρχέγονος ἐκείνου ἀσθένεια καὶ τὸ ἔμφυτον σπέρμα τοῦ θανάτου»⁴.

10. Μόλις ἐν τῇ ὑψίστῃ τῆς φύσεως κορυφῇ, ἣτις εἶναι ἅμα καὶ τὸ τέλος αὐτῆς, προσέρχεται ἡ ἔννοια τοῦ νοοῦντος ἑαυτὸ ὄντος, ἡ ἔννοια τοῦ πνεύματος⁵. Ἡ φύσις μεταβαίνει εἰς τὸ πνεῦμα ὡς τὴν ἤδη λανθάνουσαν «ἀλήθειαν» αὐτῆς. Οὕτω δ' ἐπιτυγχάνεται ὁ τῆς

¹ 9, 671 ἐξ.

² Ὅταν τὰ ἄτομα διὰ τῆς συνουσίας ἐπιτελέσωσι τὸν ἑαυτῶν προορισμόν, δὲν ἔχουσιν ἄλλο ἢ νὰ ἀποθάνωσιν. Οἱ κατώτεροι ὀργανισμοί, ὡς αἱ χρυσαλλίδες, ἀποθνήσκουσιν εὐθύς μετὰ τὴν ὀχείαν· οἱ δ' ἀνώτεροι ὀργανισμοὶ ἄτε μείζονος εὐμοιροῦντες αὐτοτελείας ἐπιζῶσι χρόνον τινά. (9, 673).

³ Ἡ φύσις προσαρμόζει μὲν τὸν ὀργανισμόν πρὸς τοὺς ἐκάστοτε ὄρους τοῦ βίου καὶ καθοπλίζει δι' ὀργάνων ἄλλ' ἢ προσαρμογὴ δὲν εἶναι τελεία. Ἡ ἐν τῷ ζῴῳ δηλαδὴ ἐνυπάρχουσα ἔννοια δὲν κατορθοῖ νὰ ὑποτάξῃ «τὸ ἐξωτερικόν» ἀλλὰ τούναντίον ὑποτάσσεται αὐτῷ. Οὕτω τὸ βασίλειον τῶν ζῴων δὲν εἶναι «ἀνεξάρτητον καθ' ἑαυτὸ ἔλλογον σύστημα»· ἤρτηται ἐκ τοῦ «ἐξωτερικοῦ», πρὸς ὃ προσαρμόζονται αἱ μερικαὶ αὐτοῦ μορφαί. Ἐκαστον δὲ ἄτομον εἶναι ἐκτεθειμένον εἰς τὴν ἀλογίαν τῶν κατωτέρων δυνάμεων· ἐνέχει τὴν «ἀδυναμίαν τῆς ἐννοίας», διότι λείπει ἀπ' αὐτοῦ «ἡ πανουργία τοῦ λόγου» ἢ τὰς δυνάμεις ἐκεῖνας ἐπωφελῶς χρησιμοποιοῦσα. Ἡ ἀδυναμία λοιπὸν τῆς ἐννοίας ἐκθέτει τὸ ζῴον εἰς ἐξωτερικὰς τυχαίας περιστάσεις, περιάγει εἰς ἔχθρας καὶ ἀγῶνας. Τὸ τοιοῦτο περιβάλλον «ἀσχεῖ ἀδιάλειπτον βίαν καὶ ἀπειλὴν εἰς τὸ συναίσθημα αὐτοῦ, ὅπερ εἶναι ἄθλιον καὶ δυστυχές».

⁴ 9, 717. Ὁ θάνατος εἶναι τῷ ἀτόμῳ φυσικὸς καὶ οἰκείος, οὐχὶ ἀλλοτρία τις μοῖρα· τὸ ἄτομον ζῶν φέρεται πρὸς τὸν θάνατον.

⁵ Ὅταν ἡ ἔννοια ἢ ὑπάρχουσα δυνάμει (an sich) λάβῃ συνείδησιν· καὶ καταστῇ ἐνεργεία (für sich), ἀναφαίνεται τὸ πνεῦμα.

φύσεως σκοπός, ἵνα καταστῆ πνεῦμα. «Τὸ τέρμα λέγει καὶ τὸ τέλος τῆς φύσεως εἶναι νὰ φονεύσῃ ἑαυτήν, νὰ διαρρήξῃ τὸ αἰσθητὸν αὐτῆς περίβλημα, νὰ καῆ ὡς φοῖνιξ ὅπως ἀνανεωθῆ καὶ ὡς πνεῦμα ἐμφανισθῆ»¹. Τερματίζονται λοιπὸν αἱ βαθμίδες τῶν φυσικῶν ὑπάρξεων πᾶσαι μέχρι τῆς ἀκροτάτης, ὅπου ἄρχεται τὸ πνεῦμα· ἡ λανθάνουσα τῶν ὑπάρξεων ἐκείνων ἀληθῆς αἰτία, τὸ ἐν αὐταῖς ἀναδυόμενον πνεῦμα, ἐκδηλοῦται ἤδη καὶ ἔρχεται εἰς αὐτοσυνειδησίαν. Τοιοῦτοτρόπως μεταβαίνομεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ πνεύματος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
 ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΟΡΦΕΙΔΗΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
 ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

¹ 9, 721 πβλ. 6, 227.

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

13. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ἐν τῷ «πνεύματι» ἡ φύσις ὑπερβαίνει τὰ ἴδια αὐτῆς ὄρια καὶ χωρεῖ ἐπέκεινα ἑαυτῆς· κατὰ τοιοῦτον δὲ τρόπον προέρχεται εἰς φῶς καὶ ἀποκαλύπτεται ἡ λανθάνουσα αἰτία τῆς φύσεως, «ἡ ἀλήθεια» αὐτῆς. Διότι ἡ φύσις κατὰ τὴν ἐνδόμυχον αὐτῆς οὐσίαν εἶναι τὸ πνεῦμα, ἡ αἰδῖος λογικὴ ἰδέα. Ὁ καθολικὸς οὗτος λόγος ὁ ἐν τῇ Λογικῇ θεωρηθεὶς ὡς ὢν «ἐν ἑαυτῷ» ἐχώρησε («μετετρέπη») εἰς τὸ κατ' αἰσθησιν καὶ κατὰ τόπον διακρινόμενον. Πάντα δηλαδὴ τῆς ἀπολύτου ἐννοίας τὰ μέρη ἐνεσαρκώθησαν καὶ διεκρίθησαν εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ὄντα. Τὸ ἄπειρον πνεῦμα, ὅπερ ἐν τῷ λογικῷ κόσμῳ ἦτο ἐνιαία ἐννοια, ἐγένετο ἤδη «ἐκτὸς ἑαυτοῦ», ἐξεχύθη εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένων ὄντων. Ὅθεν τὸ πνεῦμα ἀποτελεῖ μὲν τῆς φύσεως τὴν ψυχὴν καὶ ἐνδόμυχον οὐσίαν ἀλλ' ἐν ἐκείνῃ ὅμως δὲν εἶναι «καθ' ἑαυτῷ» καὶ «παρ' ἑαυτῷ»· διότι ἡ ἐνότης τοῦ πνεύματος διασπείρεται καὶ καταδύεται εἰς τὰ μέρη τῆς φύσεως. Τὸ ἐν τῇ φύσει αἰσθητοποιηθὲν πνεῦμα δὲν ἔχει ἐπίγνωσιν οὐδὲ συνείδησιν ἑαυτοῦ· ἐνσαρκωθὲν δὲ καὶ συζευχθὲν πρὸς τὴν φύσιν ἔρχεται «εἰς ἑαυτὸ» διὰ τοῦ κράτους τῆς ζωῆς. Οὕτω δὲ τὸ διεσπαρμένον διὰ τῶν μερικῶν αὐτοῦ ἐννοιῶν εἰς τὰ χωριστὰ καὶ διάφορα ὄντα πνεῦμα συλλέγεται αὐθις εἰς τὴν ἐνότητα καὶ ὁλότητα, ἣν εἶχεν ἐν τῇ ἀπολύτῳ λογικῇ ἰδέᾳ. Ὁ αἰδῖος λόγος, ὅστις ὡς λογικὴ ἰδέα ἦτο μὲν ἐν ἑαυτῷ ἀλλὰ δὲν εἶχε συνείδησιν ἑαυτοῦ, καθίσταται ἤδη γινώσκων καὶ νοῶν ἑαυτὸν λόγος, ἀποκαλύπτεται εἰς ἑαυτόν, γίνεται «καθ' ἑαυτὸ» ὄν πνεῦμα. Ἐξερχομένη δηλαδὴ ἐκ τῆς λογικῆς αὐτῆς οὐσίας εἰς τὸ «ἐτέρωσ εἶναι» καὶ αἰσθητοποιουμένη ἐν τῇ φύσει, εἶτα δὲ πάλιν ἀναδυομένη ἐκ ταύτης καὶ περιγιγνομένη καὶ εἰς ἑαυτὴν ἐπανερχομένη, μόνον οὕτω διὰ μέσου τῆς φύσεως ἡ ἄπειρος λογικὴ ἰδέα ἀνυφοῦται εἰς ἄπειρον πραγματικὸν πνεῦμα.

2. Αὕτη ἡ διὰ τῆς φύσεως μετάβασις τῆς ἰδέας εἰς τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι κυρίως καὶ κατ' ἀλήθειαν γένεσις τοῦ πνεύματος δι' ἀναπτύξεως ἐν χρόνῳ τελουμένη· ἐκ τοῦ ἐναντίου πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι ὑπὲρ χρόνον καὶ ἀπ' αἰῶνος τὸ ἤδη τετελειωμένον αἰδῖον πνεῦμα αὐτὸ εἶναι ἡ αἰτία

τῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως. Τὸ ἄπειρον πνεῦμα εἶναι πραγματώσις ἑαυτοῦ προερχομένη ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ προϋποθέσεων, τ.ἔ. τῆς λογικῆς ἰδέας καὶ τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως. Ἡ ζωὴ ἄρα τοῦ πνεύματος εἶναι ὄντως μόνον ἐπιστροφή εἰς ἑαυτὸ τοῦ εἰς τὴν φύσιν προκεχυμένου καὶ ἐν τῇ λογικῇ ἰδέᾳ καθ' ἑαυτὸ ὑπάρχοντος πνεύματος, ὅπερ αἰδίως ἤδη συντετελεσμένον συγκλείει καὶ ἀπαρτίζει ἑαυτὸ διὰ τῆς κυκλικῆς πορείας. Τὸ πνεῦμα τὸ λανθάνον ἐν τῇ φύσει αἴρεται ὑπὲρ αὐτήν, διότι ἡ τοιαύτη (ἢ ἐν τῇ φύσει) ὑπαρξίς τοῦ πνεύματος ποιεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐνδόμυχον αὐτοῦ οὐσίαν. Διὰ δὲ τῆς κινούσης δυνάμεως τῆς ἀντιφάσεως ἀνηροῦται ἡ φύσις εἰς πνεῦμα ἀνερχομένη ὅλην τὴν κλίμακα τῶν ὑπάρξεων, ὧν ἕκαστη εἶναι ἀσύμφορος πρὸς τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα πραγματώσις τῆς ἰδέας καὶ ἔνεκα ταύτης δὴ τῆς ἀσυμφωνίας τείνει ὑπὲρ ἑαυτήν. Διότι ἀληθῆς οὐσία καὶ τελικὸς σκοπὸς «τῆς ἰδέας» εἶναι τὸ πνεῦμα, ἥτοι ἡ διαμόρφωσις αὐτῆς κατὰ τὸ οἰκεῖον πνευματικὸν καὶ οὐχὶ κατὰ τὸ ἀλλότριον σωματικὸν στοιχεῖον. Τοιαύτη δὲ εἶναι ἡ ἰδέα μόνον ὡς νοῦν ὄν, ὡς γινῶσκον ὑποκείμενον. Τὸ πνεῦμα εἶναι τότε μόνον ἀληθινόν, ὅταν κατανοῇ ὅτι εἶναι ἐν ἑαυτῷ καὶ καθ' ἑαυτό, ὅταν δηλαδή καταλαμβάνη πάσας αὐτοῦ τὰς ἐννοίας. Ὑπάρχει δὲ τὸ πνεῦμα καθ' ἑαυτὸ καὶ παρ' ἑαυτῷ κατὰ πρῶτον ὡς «ἐγώ», ὡς ὄν αὐτοσυνείδητον. Τότε μόνον ἡ ἐννοία ἀνευρίσκει ἑαυτήν καὶ ἐπομένως ἐπιτυγχάνει τοῦ τελικοῦ πασῶν τῶν ἀναπτύξεων σκοποῦ, ὅταν ὁ καθολικὸς λόγος φθάσῃ εἰς τὴν κατανόησιν ἑαυτοῦ, ὅταν δηλονότι γίνῃ «ὑποκείμενον». Ἐν ἄλλοις λόγοις, ἡ ἐννοία τελειοῦται, ὅταν ὁ καθολικὸς λόγος λάβῃ συνείδησιν ὅλου τοῦ πλουσίου αὐτοῦ περιεχομένου. Ἄλλ' ἐν οὐδεμιᾷ φυσικῇ ὑπάρξει ἔρχεται ὄντως τὸ πνεῦμα εἰς ἑαυτό. Διὸ προβαίνει τοῦτο τὸ ὀπισθεν τῆς φύσεως λανθάνον πνεῦμα εἰς νέον τι καὶ ἀνώτερον εἶδος ὑπάρξεως, ἐν ᾗ θὰ δυνηθῇ νὰ τελειώσῃ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ οὐσίαν.

3. Τοιουτοτρόπως ὑπὲρ τὴν φύσιν ἐκτείνεται ἀνώτερον τὸ κράτος τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Καὶ τοῦτο πάλιν περιέχει ὡσαύτως διαφόρων πνευματικῶν ὄντων βαθμίδας. Διότι τὸ καθ' ἑαυτὸ ἄπειρον πνεῦμα νοεῖ ἑαυτὸ καθ' ὅλην του τὴν ἄπειρον οὐσίαν οὐχὶ ἐξαίρνης καὶ διὰ μιᾶς ἀλλὰ βαθμηδὸν καὶ κατὰ μικρὸν διὰ μακρᾶς πορείας ἀναπτύξεως ἀρχομένης ἀπὸ τῆς ἐκλάμψεως ἀσθενοῦς τινος πνευματικῆς ζωῆς. Ἐγὼ λοιπὸν ἐν τῇ φύσει πᾶσαι αἱ βαθμίδες αὐτῆς ὑπάρχουσι συγχρόνως, ἐν τῷ πνεύματι τοῦναντίον τελεῖται ἀνάπτυξις ἐν χρόνῳ. Τὸ πνεῦμα ἔχει ἱστορίαν ἢ, κάλλιον εἰπεῖν, ὑπάρχει κυρίως ὡς ἱστορία καὶ ἀναπτύσσεται διὰ τοῦ χρόνου τὸ ἄπειρον πνεῦμα ἐν τῇ ἐπὶ γῆς ἀνθρωπό-

τητι. Ἀρχεται δὲ ἡ ἀνάπτυξις γινομένη κατὰ πρῶτον ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων ἐκάστων, τῶν μερικῶν ὑποκειμένων (ὑποκειμενικὸν πνεῦμα). Εἶτα δ' ἐκτείνεται πέρα τῶν καθ' ἕκαστον ὑποκειμένων καὶ πραγματοποιῶνται ἐν ταῖς περιεκτικαῖς τῶν ἀτόμων πνευματικαῖς κοινωνίαις καὶ τῷ ἀντικειμενικῷ κόσμῳ (ἀντικειμενικὸν πνεῦμα). Τερματίζεται δὲ τέλος καὶ κορυφουῦται ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ ἄπειρος πνευματικὴ ζωὴ διήκει ὅλως διὰ τοῦ πεπερασμένου καὶ ὁ θεὸς ὡς πνεῦμα κρατεῖ τῶν πάντων (ἀπόλυτον πνεῦμα). Ἡ ἀνθρωπότης ἀνυψοῦται κατὰ μικρὸν εἰς τελείαν συνείδησιν τοῦ καθολικοῦ λόγου, τοῦ ἀπολύτου πνεύματος· αὕτη δὲ ἡ συνείδησις εἶναι ἅμα ἡ αὐτοσυνειδησία αὐτοῦ τοῦ ἀπολύτου πνεύματος.

Κατὰ ταῦτα ἡ φιλοσοφία τοῦ πνεύματος διακρίνεται εἰς τρία μέρη, καθ' ὅσον ἐξετάζει τὸ πνεῦμα ὡς ὑποκειμενικόν, ὡς ἀντικειμενικόν καὶ ὡς ἀπόλυτον¹. Περὶ τούτων ἔσται ἡμῖν ἐν τοῖς ἐξῆς ὁ λόγος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΟΝ ΠΝΕΥΜΑ

14. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ²

1. Τοῦ πνεύματος ἡ ζωὴ ἀναφαίνεται κατὰ πρῶτον ἐν τῇ ψυχῇ ἐκάστη. Ὁ μὴ δηλαδὴ ἀναπτυχθεὶς εἰσέτι ἄνθρωπος εἶναι καθ' ἑαυτὸν πνεῦμα, εἶναι ὁ δυνάμει ἄπειρος νοῶν λόγος. Μακρὰν δὲ θὰ διανύσῃ ὁδόν, ἕως οὗ καταστῇ ἐνεργεῖα ὅτι ἤδη εἶναι δυνάμει καὶ ἐν σπέρματι· μόνον διὰ χρόνου μακροῦ καὶ πόνου πολλοῦ θὰ ἀποκαλυφθῇ ὡς συνείδησις τὸ λανθάνον ἐν αὐτῷ καὶ ὑπάρχον ἀρχῆθεν ὡς ἀσυνείδητον. Ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐξ ἀρχῆς πνεῦμα, πνεῦμα δ' ὅμως οὐχὶ συντετελεσμένον ἀλλὰ γινόμενον καὶ ἀναπτυσσόμενον. Ὁ ψυχικὸς τοῦ ἀνθρώπου βίος ἀναπτύσσεται καὶ ἀναπτυσσόμενος καθίσταται πνεῦμα. Ὁρίζων δὲ ὁ Ἐγγελοσ τὸ πνεῦμα ὡς φύσιν ἰδεατὴν («Ideali-

¹ Ἐπειδὴ τὸ ὑποκειμενικὸν πνεῦμα καὶ τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα ἀποκαλύπτονται καὶ ἀναπτύσσονται ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ἀνθρώποις καὶ ἐν ταῖς κοινωνίαις, χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ Ἐγγέλου ἀμφότερα ὡς «τὸ πεπερασμένον πνεῦμα» κατὰ διαστολήν ἀπὸ τοῦ ἀπολύτου, ὅπερ εἶναι τὸ ἄπειρον πνεῦμα.

² Τὰ κατὰ τὸ ὑποκειμενικὸν πνεῦμα ἐκτίθενται ἐν τῷ 10ῳ τόμῳ (σ. 46 - 381) καὶ συντομώτερον ἐν τῷ 6ῳ (σ. 231 - 280)· βραχύτατα δὲ λέγονται ἐν τῷ 3ῳ τόμῳ (σ. 200 - 215) τῆς ἐκδόσεως τοῦ H. Glockner.